

Analyzing Strategies for Enhancing Religious and National Identity among University Students: From Theoretical Foundations to Identity-Building Components in Iranian Higher Education

Mohammad Ali Eslami^{1*}

1. Assistant Professor of Educational Psychology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Received: 06 Dec 2025

Accepted: 14 Feb 2026

Available Online: 20 Feb 2026

Keywords

National identity, Religious identity, Higher education, Identity-building components, Students

ABSTRACT

This study aims to explain the bidirectional relationship between religious and national identity and to identify key identity-building components within the context of Iranian higher education. The research adopted a qualitative approach using a documentary-analytical method. Data were collected through a systematic search across national and international academic databases, resulting in the selection of 60 articles and 20 scholarly books after screening. Data analysis was conducted using deductive qualitative content analysis, including categorization, thematic extraction, and synthesis to develop a coherent conceptual framework. The findings indicate a mutually reinforcing and synergistic relationship between religious and national identity in Iran. Eleven core identity-building components were identified, including identity-oriented humanities, active religious education, philosophical and logical thinking, cognitive-emotional reinforcement, role modeling, and connection to meaning-making sources. Strengthening these components significantly contributes to identity coherence, social belonging, and students' psychological well-being. The results suggest that an integrated approach to fostering both religious and national identity within higher education can cultivate a generation of identity-conscious, active, and culturally resilient students capable of navigating global challenges.

How to cite:

Eslami, M. A. (2025). Analyzing Strategies for Enhancing Religious and National Identity among University Students: From Theoretical Foundations to Identity-Building Components in Iranian Higher Education. *Study and Innovation in Education and Development*, 5(4), 1-22.

* Corresponding Author:

Dr. Mohammad Ali Eslami

E-mail: eslami.ma@atu.ac.ir

© 2025 the authors. Published by Institute for Knowledge, Development, and Research.

This is an open access article under the terms of the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) License.

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

In the contemporary era, identity has emerged as one of the most critical constructs in understanding individual development, social cohesion, and cultural continuity. Identity is no longer viewed as a fixed or inherited attribute; rather, it is understood as a dynamic, multilayered, and reflexive process through which individuals construct meaning about themselves in relation to others, society, and broader cultural frameworks (2-4). From a psychological perspective, identity formation is a central developmental task during adolescence and emerging adulthood, where individuals engage in exploration, commitment, and self-definition processes (6, 7). At the same time, narrative approaches emphasize that identity is constructed through personal and collective storytelling, enabling individuals to integrate life experiences into a coherent sense of self (8).

In sociological and interactionist traditions, identity is shaped through social roles, interactions, and group memberships, highlighting its inherently relational nature (10, 11). Individuals derive meaning, belonging, and self-worth through identification with social groups, and this process significantly contributes to psychological well-being and life satisfaction (12-14). Within this framework, national and religious identities represent two of the most salient collective identity dimensions, particularly in societies where culture, history, and belief systems are deeply intertwined.

In the Iranian context, national identity is historically rooted in a rich civilizational heritage, language, and collective memory, while religious identity—particularly Islam and Shiism—forms a central component of cultural meaning and moral orientation. Studies indicate that these two forms of identity are not separate but interact in a mutually reinforcing manner, contributing to social cohesion and individual meaning-making (16, 17, 21). However, rapid social changes, globalization, and digital transformation have introduced new challenges to identity formation. Exposure to diverse cultural models and mediated representations of identity can lead to fragmentation, uncertainty, and identity conflict among youth (22-24).

Religious identity, in particular, plays a significant role in shaping students' psychological resilience, sense of purpose, and well-being. Empirical studies demonstrate that religiosity can function as a protective factor against stress, anxiety, and depression, while also enhancing meaning in life and moral development (35-37). Furthermore, recent research highlights that identity-related processes such as commitment, exploration, and

reconsideration are associated with positive psychological outcomes, including personal growth and life satisfaction (15, 38).

Despite the growing body of research, there remains a need for an integrative framework that simultaneously examines the theoretical foundations, dimensions, and interrelationships of religious and national identity, as well as the key components that contribute to identity formation in higher education contexts. Addressing this gap is particularly important in Iran, where universities function as critical arenas for secondary socialization and identity reconstruction (42, 43). Therefore, the present study aims to analyze the theoretical foundations of religious and national identity, examine their interrelationship in the Iranian context, and identify the key identity-building components that can be effectively applied within higher education.

METHODS AND MATERIALS

This study employed a qualitative research design using a documentary-analytical approach. Data were collected through a systematic review of academic literature, including peer-reviewed journal articles, books, and policy documents related to identity theory, religious identity, national identity, and higher education. The selection process involved identifying relevant sources, screening them based on inclusion criteria, and organizing them into thematic categories.

The analytical framework was based on deductive qualitative content analysis. Initially, key theoretical perspectives on identity were extracted and classified into major categories. Subsequently, subcategories and conceptual themes were identified through systematic coding. The analysis proceeded in three stages: first, the extraction of theoretical definitions and frameworks of identity; second, the identification of characteristics, dimensions, and levels of religious and national identity; and third, the synthesis of identity-building components based on theoretical insights and empirical findings.

To enhance analytical rigor, the study employed iterative comparison, conceptual refinement, and thematic integration. The final outcome was a structured conceptual model that integrates theoretical foundations with practical components applicable to higher education settings.

FINDINGS

The findings of the study revealed that identity is a multidimensional, dynamic, and interactive construct that operates across several levels, including individual, social, cultural, and national domains. Identity was found to possess four key characteristics:

multilayered structure, dynamic transformation over time, susceptibility to strengthening and weakening, and potential for conflict when multiple identity systems compete.

The analysis identified that religious identity consists of four primary dimensions: cognitive (knowledge and beliefs), emotional (attachment and belonging), behavioral (ritual practices and ethical conduct), and consequential (impact on lifestyle and decision-making). These dimensions collectively contribute to the formation of a coherent and integrated sense of self.

National identity was found to be composed of several core components, including religion, territory, language, historical memory, and cultural heritage. In the Iranian context, religious and national identities were observed to be deeply interconnected, forming a unified identity structure in which each dimension reinforces the other.

A central finding of the study was the identification of eleven key identity-building components. These components include identity-oriented humanities, analysis of the existing and desired identity state, development of a satisfactory narrative of scientific and civilizational achievements, commitment to theoretical values in practice, active religious education, enhancement of self-confidence and independence, role modeling and clarification of identity boundaries, strengthening of cognitive and emotional aspects of identity, education in logical and philosophical thinking, engagement with identity-oriented social networks, and connection to meaning-making sources such as religion and culture.

Among these components, identity-oriented humanities and philosophical thinking were identified as foundational elements, as they shape individuals' worldview, critical thinking abilities, and value systems. Active religious education and meaningful engagement with cultural heritage were also found to play a significant role in strengthening identity coherence and resilience.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The findings of this study highlight the complexity and multidimensional nature of identity formation in contemporary societies. The results demonstrate that religious and national identities in the Iranian context are not separate or conflicting domains but are deeply intertwined and mutually reinforcing. This interconnectedness provides a unique framework for understanding identity development, particularly in educational settings where students are exposed to diverse cultural influences and intellectual challenges.

The identification of key identity-building components offers valuable insights for educational policy and practice. The emphasis on identity-oriented humanities suggests

that knowledge systems play a crucial role in shaping individuals' understanding of themselves and their place in society. Similarly, the importance of logical and philosophical thinking underscores the need for developing students' critical reasoning skills, enabling them to navigate complex identity-related issues in a rapidly changing world.

The study also underscores the significance of active and participatory approaches to religious education. Rather than relying on traditional, passive methods, effective identity formation requires approaches that promote understanding, dialogue, and conscious choice. This shift is essential in addressing the challenges posed by globalization and digital transformation, which have introduced new forms of cultural interaction and identity negotiation.

Furthermore, the role of social networks and community engagement in identity formation highlights the importance of creating environments that foster belonging, participation, and shared meaning. Universities, as key institutions of socialization, have a critical role in facilitating these processes by providing opportunities for cultural, intellectual, and social engagement.

In conclusion, the study provides a comprehensive framework for understanding the theoretical and practical dimensions of religious and national identity in higher education. By integrating insights from multiple theoretical perspectives and identifying key identity-building components, the research offers a foundation for developing strategies aimed at strengthening identity coherence, resilience, and well-being among students. This approach can contribute to the cultivation of a generation that is both critically engaged with global realities and deeply rooted in its cultural and spiritual heritage.

واکاوی شیوه‌های ارتقای هویت دینی و ملی دانشجویان: از بازشناسی مبانی نظری تا آموزش مؤلفه‌های هویت‌ساز در آموزش عالی ایران

محمدعلی اسلامی^{*۱}

۱. استادیار گروه روانشناسی تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

هدف این پژوهش تبیین رابطه دوسویه هویت دینی و ملی و شناسایی مؤلفه‌های کلیدی هویت‌ساز با تمرکز بر کاربست آن‌ها در نظام آموزش عالی ایران است. این مطالعه با رویکرد کیفی و به‌کارگیری روش تحلیلی-اسنادی انجام شد. داده‌ها از طریق جستجوی نظام‌مند در پایگاه‌های علمی داخلی و بین‌المللی گردآوری گردید و پس از غربالگری، ۶۰ مقاله و ۲۰ کتاب تخصصی انتخاب شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از تحلیل محتوای کیفی قیاسی صورت گرفت که شامل استخراج مقوله‌ها، طبقه‌بندی مفاهیم و سنتز یافته‌ها برای ارائه یک چارچوب مفهومی منسجم بود. نتایج نشان داد که هویت دینی و ملی در بستر جامعه ایران رابطه‌ای هم‌افزا و تکاملی دارند. تحلیل‌ها منجر به استخراج یازده مؤلفه هویت‌ساز شامل علوم انسانی هویت‌مدار، تربیت دینی فعال، تفکر منطقی و فلسفی، تقویت ابعاد شناختی و عاطفی، الگوسازی، و پیوند با منابع معنابخش شد. همچنین مشخص گردید که تقویت هر یک از این مؤلفه‌ها به‌طور معناداری به انسجام هویتی، افزایش تعلق اجتماعی و ارتقای سلامت روان دانشجویان منجر می‌شود. یافته‌ها حاکی از آن است که تقویت همزمان ابعاد دینی و ملی هویت از طریق یک رویکرد یکپارچه در آموزش عالی، می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری نسلی هویت‌مدار، کنشگر و مقاوم در برابر چالش‌های فرهنگی جهانی باشد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۵

تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۱۲/۰۱

واژگان کلیدی

هویت ملی، هویت دینی، آموزش عالی، مؤلفه‌های هویت‌ساز، دانشجویان

شیوه ارجاع دهی:

اسلامی، محمدعلی. (۱۴۰۴). واکاوی شیوه‌های ارتقای هویت دینی و ملی دانشجویان: از بازشناسی مبانی نظری تا آموزش مؤلفه‌های هویت‌ساز در آموزش عالی ایران. پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، ۵(۴)، ۱-۲۲.

نویسنده مسئول:

دکتر محمدعلی اسلامی

پست الکترونیکی: eslami.ma@atu.ac.ir

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است.

انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی CC BY-NC 4.0 صورت گرفته است.

در جهان معاصر، مسئله هویت دیگر صرفاً یک موضوع نظری در حوزه فلسفه، روان‌شناسی یا جامعه‌شناسی نیست، بلکه به یکی از محوری‌ترین چالش‌های تربیتی، فرهنگی و سیاست‌گذاری در جوامع مختلف تبدیل شده است. گسترش جهانی‌شدن، دگرگونی‌های سریع فناوری، افزایش نفوذ رسانه‌های دیجیتال و تضعیف برخی مرزهای سنتی معنا، باعث شده است که افراد، به‌ویژه جوانان و دانشجویان، بیش از گذشته با پرسش‌هایی بنیادین درباره «کیستی»، «تعلق»، «معنا» و «جهت‌گیری زندگی» مواجه شوند. هویت در معنای عام خود، سازه‌ای چندلایه، پویا و رابطه‌ای است که فرد را به گذشته، حال و آینده خود و نیز به گروه‌ها، ارزش‌ها و سنت‌های جمعی پیوند می‌دهد. نظریه‌های معاصر هویت نشان می‌دهند که هویت نه یک امر ثابت و از پیش داده‌شده، بلکه فرایندی مداوم از بازشناسی، بازاندیشی، تعهد و بازسازی خود در بستر تعاملات اجتماعی است (1-4). از این منظر، مطالعه هویت دینی و ملی دانشجویان در ایران، به دلیل پیوند تاریخی دین، فرهنگ، زبان، سرزمین و تمدن ایرانی-اسلامی، اهمیتی مضاعف دارد.

در ادبیات روان‌شناختی، هویت به‌عنوان یکی از محورهای اصلی رشد فردی و اجتماعی شناخته می‌شود. شکل‌گیری هویت منسجم، به فرد امکان می‌دهد میان تجربه‌های گذشته، نقش‌های کنونی و اهداف آینده خود پیوندی پایدار برقرار کند. نظریه‌های رشد هویت بر این نکته تأکید دارند که نوجوانی و جوانی، دوره‌های حساس کاوش، انتخاب و تعهد هویتی هستند و اگر فرد نتواند به تصویری روشن و قابل دفاع از خود دست یابد، در معرض سردرگمی، تعارض و بحران هویت قرار می‌گیرد (5-7). از سوی دیگر، رویکردهای جدید هویت، بر جنبه‌های روایی، تعاملی و چندبعدی این سازه تأکید می‌کنند. در این رویکردها، فرد هویت خود را مانند روایتی شخصی و اجتماعی می‌سازد و این روایت در تعامل با خانواده، دانشگاه، فرهنگ، دین، رسانه و جامعه دائماً بازتفسیر می‌شود (8-11).

هویت در سطح جمعی، افزون بر جنبه‌های فردی، با احساس تعلق، عضویت، ارزش‌گذاری و تمایز از دیگران پیوند دارد. افراد برای دستیابی به امنیت روانی، عزت نفس و معنا، خود را در نسبت با گروه‌های مرجع تعریف می‌کنند و این گروه‌ها می‌توانند خانواده، دین، ملت، قومیت، دانشگاه، شهر، فرهنگ یا حتی شبکه‌های مجازی باشند. یافته‌های جدید نشان می‌دهد که احساس تعلق اجتماعی، شناسایی گروهی و پیوند با اجتماع، می‌تواند سلامت روان، رضایت از زندگی و رشد شخصی را تقویت کند (12-14). در همین راستا، هویت دانشجویی نیز صرفاً یک وضعیت آموزشی نیست، بلکه نوعی موقعیت روانی-اجتماعی است که می‌تواند با امید، رشد شخصی، هدفمندی و رضایت از زندگی ارتباط داشته باشد (14, 15). بنابراین، نظام آموزش عالی فقط محل انتقال دانش تخصصی نیست، بلکه بستری مهم برای بازتعریف، تثبیت و ارتقای هویت دانشجویان نیز محسوب می‌شود.

در جامعه ایران، مسئله هویت به دلیل ترکیب پیچیده‌ای از عناصر دینی، ملی، تاریخی و فرهنگی جایگاهی خاص دارد. هویت ایرانی در طول تاریخ، از پیوند میان میراث تمدنی ایران، زبان فارسی، سرزمین، خاطره تاریخی، اسلام، تشیع و ارزش‌های اجتماعی شکل گرفته است. از این رو، هویت ملی در ایران را نمی‌توان صرفاً بر پایه جغرافیا یا قومیت توضیح داد، بلکه باید آن را سازه‌ای

فرهنگی، تاریخی و دینی دانست که در آن عناصر ملی و دینی به صورت متقابل یکدیگر را تقویت می‌کنند (16-18). مطالعات انجام شده درباره رابطه هویت ملی و دینی در ایران نیز نشان داده‌اند که این دو بعد در بسیاری از زمینه‌ها نه تنها متعارض نیستند، بلکه رابطه‌ای هم‌افزا و تقویت‌کننده دارند (19-21). به همین دلیل، فهم هویت دانشجوی ایرانی بدون توجه به هم‌تنیدگی دین، ملت، فرهنگ و تاریخ، ناقص خواهد بود.

از سوی دیگر، تحولات جهانی و دیجیتال، شرایط هویت‌یابی نسل جوان را پیچیده‌تر کرده است. رسانه‌های اجتماعی، پلتفرم‌های دیجیتال، ارتباطات فرامرزی و جریان‌های فرهنگی جهانی، منابع تازه‌ای برای بازنمایی خود، سبک زندگی و تعلق فراهم کرده‌اند. این منابع می‌توانند فرصت‌هایی برای گفت‌وگو، آگاهی و مشارکت فراهم کنند، اما هم‌زمان می‌توانند موجب چندپارگی هویتی، کاهش تعلق ملی، وابستگی به الگوهای بیرونی و تضعیف روایت‌های بومی شوند (22-25). پژوهش‌های جدید در حوزه هویت ملی نشان می‌دهند که جهانی‌شدن و فضای دیجیتال می‌تواند در برخی زمینه‌ها سبب رقابت میان هویت‌های محلی، شهری، ملی و جهانی شوند (26-28). در چنین وضعیتی، دانشگاه باید بتواند دانشجویان را به گونه‌ای تربیت کند که ضمن تعامل نقادانه با جهان، از هویت دینی و ملی خود آگاهانه، عقلانی و فعالانه محافظت و آن را بازتولید کنند.

مسئله هویت جوانان در ایران از جهت جمعیتی و اجتماعی نیز اهمیت راهبردی دارد. جوان بودن بخش مهمی از جمعیت کشور، دانشگاه را به کانونی مهم برای آینده فرهنگی و اجتماعی ایران تبدیل کرده است (29, 30). اگر این ظرفیت جمعیتی با برنامه‌ریزی تربیتی و فرهنگی مناسب همراه شود، می‌تواند به سرمایه‌ای بزرگ برای توسعه، انسجام اجتماعی و پیشرفت علمی تبدیل گردد؛ اما اگر نیازهای هویتی، فرهنگی و روانی جوانان نادیده گرفته شود، احتمال گسترش بحران هویت، بیگانگی اجتماعی، کاهش تعلق ملی و افزایش ناهنجاری‌ها وجود خواهد داشت (31-33). از همین رو، مطالعات آینده‌پژوهانه درباره هویت دینی و بحران هویت جوانان در ایران، بر ضرورت سیاست‌گذاری فعال، بازنگری آموزشی و تقویت مؤلفه‌های هویت‌ساز تأکید کرده‌اند (34).

در این میان، هویت دینی یکی از مهم‌ترین منابع معنا، تعلق و جهت‌گیری در زندگی دانشجویان است. دین با ارائه نظامی از باورها، ارزش‌ها، مناسک، هنجارها و پاسخ‌های غایی به پرسش‌های وجودی، می‌تواند نقش مهمی در شکل‌گیری هویت و سلامت روان ایفا کند. مطالعات جدید نشان داده‌اند که دینداری می‌تواند با بهزیستی ذهنی، کاهش استرس، کاهش افسردگی، هدفمندی و احساس معنا در میان دانشجویان ارتباط داشته باشد (35-37). همچنین، پژوهش‌های مرتبط با هویت دینی در میان جوانان نشان می‌دهد که تعهد، کاوش عمیق و بازنگری در هویت دینی می‌تواند با فضایل اخلاقی، تعالی، انسانیت، اعتدال و کیفیت زندگی ارتباط داشته باشد (38). این یافته‌ها اهمیت تربیت دینی فعال، عقلانی و معنا‌ساز را در دانشگاه‌ها برجسته می‌کند.

با این حال، هویت دینی در جهان معاصر تحت تأثیر رسانه‌ها، تحولات فرهنگی، جهانی‌شدن و بازنمایی‌های متکثر از دین قرار گرفته است. جوانان مسلمان در کشورهای مختلف، از جمله جوامع آسیایی و اسلامی، در تلاش‌اند میان تعهد دینی، سبک زندگی مدرن، فرهنگ جهانی و انتظارات اجتماعی تعادل برقرار کنند (39-41). در چنین شرایطی، رویکردهای سنتی و صرفاً تلقینی به تربیت

دینی، پاسخ‌گوی نیازهای هویتی نسل جدید نیستند. دانشجو باید بتواند دین را نه فقط به صورت مجموعه‌ای از احکام و مناسک، بلکه به عنوان منبعی برای معنا، اخلاق، عقلانیت، تعلق و کنش اجتماعی درک کند. بنابراین، آموزش دینی در دانشگاه باید گفت‌وگومحور، تبیینی، نقادانه و مبتنی بر انتخاب آگاهانه باشد.

نظام آموزش عالی ایران در این زمینه با چالشی دوگانه روبه‌روست. از یک سو، دانشگاه باید نیروی انسانی متخصص، علمی و کارآمد تربیت کند و از سوی دیگر، وظیفه دارد میراث فرهنگی، دینی و ملی جامعه را به نسل جدید منتقل و آن را بازاندیشی کند (42، 43). این چالش به‌ویژه در علوم انسانی برجسته‌تر است، زیرا علوم انسانی مستقیماً با انسان‌شناسی، ارزش‌شناسی، جامعه‌شناسی، فرهنگ، تاریخ، اخلاق و معنای زندگی سروکار دارد. اگر علوم انسانی صرفاً بر الگوهای وارداتی و بی‌ارتباط با زمینه فرهنگی جامعه مبتنی باشد، ممکن است به بیگانگی هویتی و گسست میان دانش نظری و زندگی فرهنگی منجر شود. از سوی دیگر، اگر علوم انسانی بتواند در عین برخورداری از معیارهای علمی، با مبانی فرهنگی، دینی و تاریخی جامعه پیوند برقرار کند، می‌تواند به یکی از مهم‌ترین ابزارهای هویت‌سازی در آموزش عالی تبدیل شود (44-46).

از نظر نظری، هویت دینی و ملی باید در پیوند با مفاهیمی مانند خودشناسی، معنا، تعلق، روایت، کنشگری و تمایز بررسی شود. خودشناسی، فرد را به درک عمیق‌تری از توانایی‌ها، ارزش‌ها و جهت زندگی خود می‌رساند و دینداری می‌تواند این خودشناسی را به افق معنوی و اخلاقی پیوند دهد (47). از سوی دیگر، هویت ملی از طریق تاریخ، زبان، سرزمین، خاطره جمعی و دستاوردهای تمدنی، فرد را درون یک روایت بزرگ‌تر قرار می‌دهد. در نتیجه، دانشجوی ایرانی زمانی می‌تواند به هویتی پایدار دست یابد که هم از بنیان‌های دینی و معنوی خود آگاه باشد و هم نسبت خود را با تاریخ، فرهنگ و ملت خویش بازشناسد. این نگاه، با رویکردهای جدید هویت که بر چندلایگی، روایت‌مندی، تعاملی بودن و درهم‌تنیدگی ابعاد فردی و جمعی تأکید دارند، سازگار است (48-51).

همچنین، رشد چشمگیر پژوهش‌های هویت در ایران نشان‌دهنده اهمیت فزاینده این موضوع در فضای علمی و سیاست‌گذاری کشور است. تحلیل‌های کتاب‌سنجی نشان داده‌اند که در دهه‌های اخیر، مطالعات متعددی درباره هویت ملی، دینی، فرهنگی، قومی و دانشجویی در ایران انجام شده است (52). با وجود این، بسیاری از مطالعات پیشین یا بیشتر بر توصیف وضعیت هویتی تمرکز داشته‌اند یا رابطه هویت دینی و ملی را به صورت محدود بررسی کرده‌اند. خلأ مهم آن است که همچنان نیاز به چارچوبی منسجم وجود دارد که هم مبانی نظری هویت دینی و ملی را تبیین کند، هم رابطه این دو را در بستر جامعه ایرانی توضیح دهد و هم مؤلفه‌های عملی هویت‌ساز را برای نظام آموزش عالی استخراج نماید (53). چنین چارچوبی می‌تواند از سطح بحث نظری فراتر رود و برای برنامه‌ریزی درسی، فعالیت‌های فرهنگی، تربیت دینی، بازطراحی علوم انسانی و سیاست‌گذاری دانشگاهی مورد استفاده قرار گیرد.

در سطح کاربردی، تقویت هویت دینی و ملی دانشجویان مستلزم توجه هم‌زمان به ابعاد شناختی، عاطفی، رفتاری و معنایی هویت است. صرف افزایش اطلاعات تاریخی یا دینی، بدون ایجاد تعلق عاطفی، خودباوری، تفکر نقادانه و تجربه زیسته هویت، کافی نیست. دانشجویان باید بتوانند نسبت خود را با میراث دینی و ملی در قالبی آگاهانه، جذاب، عقلانی و معاصر بازتعریف کنند. این امر

نیازمند مؤلفه‌هایی مانند علوم انسانی هویت‌مدار، تربیت دینی فعال، آموزش تفکر منطقی و فلسفی، روایت رضایت‌بخش از دستاوردهای علمی و تمدنی، اتصال به شبکه‌های هویت‌مدار، الگوسازی، تقویت اعتمادبه‌نفس و پیوند با منابع معنابخش است. چنین رویکردی می‌تواند دانشجوی را از مصرف‌کننده منفعل فرهنگ جهانی به کنشگری آگاه، نقاد و هویت‌مدار تبدیل کند.

بر این اساس، مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که در شرایط جهانی‌شدن، تحول دیجیتال، تغییر سبک زندگی و رقابت منابع هویت‌ساز، چگونه می‌توان مبانی نظری، ابعاد و مؤلفه‌های هویت دینی و ملی را در بستر آموزش عالی ایران بازنمایی کرد و از آن برای تقویت هویت دانشجویان بهره گرفت. اهمیت این مسئله از آنجا ناشی می‌شود که دانشگاه، افزون بر نقش علمی و تخصصی خود، یکی از مهم‌ترین نهادهای جامعه‌پذیری ثانویه و بازتولید فرهنگی است. اگر دانشگاه بتواند میان دانش تخصصی، تفکر انتقادی، تربیت دینی، آگاهی تاریخی و تعلق ملی پیوند برقرار کند، می‌تواند نقشی اساسی در پرورش نسلی داشته باشد که در برابر بحران‌های هویتی مقاوم، در برابر فرهنگ جهانی نقاد، و نسبت به دین و ملت خود متعهد و آگاه باشد.

هدف پژوهش حاضر، واکاوی مبانی نظری، ابعاد و مراتب هویت دینی و ملی، تبیین رابطه متقابل این دو در بستر جامعه ایرانی، و شناسایی مؤلفه‌های هویت‌ساز قابل کاربست در نظام آموزش عالی ایران است.

روش پژوهش

این پژوهش با اتخاذ رویکردی کیفی و با استفاده از روش تحلیلی‌اسنادی به انجام رسیده است. روش اسنادی، یکی از روش‌های اصلی و پرکاربرد در تحقیقات کیفی است که در آن، پژوهشگر با مراجعه به منابع مکتوب، صوتی، تصویری و دیجیتال (اعم از کتاب‌ها، مقالات علمی، پایان‌نامه‌ها، گزارش‌های پژوهشی، اسناد بالادستی و پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر) به گردآوری نظام‌مند داده‌ها می‌پردازد و سپس با استفاده از فنون تحلیل محتوای کیفی، به توصیف، تفسیر، تبیین و استنتاج از آن‌ها اقدام می‌کند (مقدم، ۱۳۹۵؛ بوون، ۲۰۰۹). در این پژوهش، فرآیند تحقیق در چند گام مشخص دنبال شده است:

۱. جستجوی نظام‌مند منابع: با استفاده از کلیدواژه‌های اصلی و مرتبط (شامل «هویت ملی»، «هویت دینی»، «هویت ایرانی‌اسلامی»، «جهانی‌شدن»، «بحران هویت»، «جوانان»، «دانشجویان»، «آموزش عالی») و معادل‌های انگلیسی آن‌ها، در پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر علمی داخلی (مانند پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، بانک اطلاعات نشریات کشور (Magiran)، پرتال جامع علوم انسانی، نورمگز و سیویلیکا) و بین‌المللی (نظیر Google Scholar، Scopus، ScienceDirect و Taylor & Francis) جستجوی هدفمند و جامعی صورت پذیرفت. تمرکز اصلی در انتخاب منابع، بر مقالات علمی‌پژوهشی، کتب مرجع و پایان‌نامه‌های منتشرشده در بازه زمانی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۴ بوده است تا ضمن بهره‌گیری از یافته‌های جدید، تصویری به‌روز از وضعیت پژوهش در این حوزه ارائه شود. پس از غربالگری در نهایت، ۶۰ مقاله و ۲۰ کتاب تخصصی برای تحلیل نهایی انتخاب گردید.

۲. غربالگری و انتخاب منابع: پس از جستجوی اولیه، منابع یافت شده بر اساس معیارهای ورود (مرتبط بودن عنوان، چکیده و محتوا با اهداف و سؤالات پژوهش، اعتبار علمی منبع و تاریخ انتشار) و خروج (عدم ارتباط موضوعی، تکراری بودن و عدم دسترسی به متن کامل) غربالگری و پالایش شدند. در نهایت، مجموعه‌ای از مرتبط‌ترین و معتبرترین منابع برای ورود به مرحله تحلیل انتخاب گردید.

۳. تحلیل محتوای کیفی قیاسی: در این مرحله، با مطالعه عمیق و چندباره منابع منتخب، فرآیند تعیین طبقات اصلی، تعاریف و مقوله‌های فرعی و مثال‌های مرتبط با مبانی نظری هویت، مؤلفه‌های هویت ملی و دینی، و چالش‌های هویتی در عصر حاضر انجام آغاز شد.

۴. ترکیب و تلفیق یافته‌ها: در گام نهایی، داده‌های تحلیل شده با یکدیگر ترکیب و مقایسه شدند تا از طریق فرآیند سنتز و استنتاج، به سؤالات پژوهش پاسخ داده شود. در این مرحله، تلاش شد تا با تلفیق دیدگاه‌های نظری و یافته‌های تجربی پژوهش‌های پیشین، چارچوبی منسجم و تحلیلی برای تبیین رابطه هویت دینی و ملی و شناسایی مهم‌ترین مؤلفه‌های هویت‌ساز در میان دانشجویان ارائه گردد. این روش، امکان تحلیل چندبعدی و عمیق موضوع را فراهم آورده و پژوهشگر را قادر می‌سازد تا به جای تکیه بر داده‌های پراکنده، تصویری کل‌نگر و مبتنی بر شواهد از پدیده مورد مطالعه ارائه دهد.

یافته‌ها

در پاسخ به سؤال اول پژوهش، یافته‌ها نشان دادند که هویت به معنای تداوم، همانندی و مجموعه معانی‌ای است که فرد از طریق آن خود را در نقش‌های اجتماعی تعریف می‌کند. از منظر روان‌شناختی، هویت از مسیر تلاش فرد برای دستیابی به پیوستگی، تعهد و تعریف روشن از خود، به‌ویژه در دوره نوجوانی و جوانی، شکل می‌گیرد. از منظر جامعه‌شناختی نیز هویت نوعی پروژه بازتابی است که فرد در آن، روایت زندگی خود را در شرایط اجتماعی متغیر به‌طور مداوم بازبینی و بازسازی می‌کند. در ایران معاصر، هویت دینی و ملی به‌طور هم‌زمان کارکردهای مشروعیت‌بخش، مقاومتی و تحول‌آفرین دارند.

جدول ۱. تحلیل محتوای قیاسی رویکردهای نظری هویت

کد	مقوله فرعی	معنای تحلیلی	طبقه اصلی
۱	هویت در پرتو خودشناسی و قرب الهی	هویت اصیل در گرو خودشناسی، معناجویی و حرکت به سوی کمال است.	رویکردهای وجودی، معنوی و غایت‌نگر
۲	هویت مبتنی بر باورهای عمیقاً فهم‌شده	هویت بالغ حاصل کاوش فعال و تعهد شخصی است، نه تقلید منفعلانه.	رویکردهای وجودی، معنوی و غایت‌نگر
۳	هویت به‌مثابه پروژه بازتابی	هویت در جهان جدید وظیفه‌ای پیوسته برای بازبینی و بازسازی خود است.	رویکردهای وجودی، معنوی و غایت‌نگر
۴	احساس تمایز، تداوم و استقلال شخصی	سلامت هویتی نیازمند تداوم، یکپارچگی و انعطاف‌پذیری است.	رویکردهای روان‌شناختی فردی
۵	ریشه مفهومی تداوم و تمایز	هویت میان نیاز به همانندی و نیاز به تمایز تعادل ایجاد می‌کند.	رویکردهای روان‌شناختی فردی

۶	هویت داستانی است که فرد برای انسجام‌بخشی به تجربه‌های زندگی می‌سازد.	هویت به‌مثابه روایت شخصی	رویکردهای روان‌شناختی فردی
۷	هویت از طریق معیار، بازخورد، مقایسه و رفتار اصلاحی در تعاملات اجتماعی عمل می‌کند.	هویت به‌مثابه نظام کنترل	رویکردهای روان‌شناختی فردی
۸	هویت خودانگاره‌ای پویا و چندلایه است که در تعامل فرد و محیط بازتعریف می‌شود.	خودانگاره چندلایه	رویکردهای اجتماعی، تعاملی و جمعی
۹	هویت در تقاطع عاملیت فردی و ساختار اجتماعی شکل می‌گیرد.	رابطه شخصیت و ساختار اجتماعی	رویکردهای اجتماعی، تعاملی و جمعی
۱۰	هویت از طریق نقش‌آفرینی و نمایش اجتماعی شناسانده می‌شود.	هویت در عمل	رویکردهای اجتماعی، تعاملی و جمعی
۱۱	فرد با سازمان‌دهی سلسله‌مراتبی هویت‌های متعدد به انسجام روانی می‌رسد.	کارکرد پیوستگی و همانندی	رویکردهای اجتماعی، تعاملی و جمعی
۱۲	هویت در مرز میان درون‌گروه و برون‌گروه تعریف می‌شود.	تمایز من/ما از دیگری	رویکردهای اجتماعی، تعاملی و جمعی
۱۳	هویت افزون بر تمایز، احساس تعلق و پیوند جمعی ایجاد می‌کند.	هویت به‌مثابه احساس تعلق	رویکردهای اجتماعی، تعاملی و جمعی
۱۴	هویت در تقاطع قدرت، تفاوت، امتیاز و محرومیت اجتماعی شکل می‌گیرد.	هویت در تقاطع تمایزات	رویکردهای اجتماعی، تعاملی و جمعی
۱۵	هویت لنگرگاه معنا بخش انسان در جهان متکثر است.	هویت به‌مثابه منبع معنا	رویکردهای فرهنگی، تاریخی و تمدنی
۱۶	هویت جمعی حاصل پیوند روایی گذشته تاریخی، حال و آینده مشترک است.	نسبت هویت با تاریخ و دستاوردها	رویکردهای فرهنگی، تاریخی و تمدنی
۱۷	در عصر دیجیتال، هویت شبکه‌ای، سیال، چندپاره و وابسته به تعاملات پلتفرمی است.	هویت به‌مثابه موقعیت‌یابی در شبکه	رویکردهای نوین ارتباطی و دیجیتال

تحلیل ویژگی‌های هویت نشان داد که هویت دارای چهار ویژگی اصلی است: چندلایگی، پویایی، تقویت‌پذیری و تضعیف‌پذیری، و امکان تعارض. هویت در سطوح فردی، اجتماعی، فرهنگی، ملی و فراملی جریان دارد و این لایه‌ها در موقعیت‌های مختلف می‌توانند برجسته یا کمرنگ شوند. همچنین هویت امری ثابت و ایستا نیست، بلکه تحت تأثیر شرایط تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و فناورانه دگرگون می‌شود. رویدادهای جمعی مانند جنگ، موفقیت‌های ملی، بحران اقتصادی، همه‌گیری‌ها و تحولات فرهنگی می‌توانند هویت جمعی را تقویت یا تضعیف کنند. تعارض هویتی نیز زمانی رخ می‌دهد که فرد یا جامعه با نظام‌های ارزشی ناسازگار روبه‌رو شود؛ مسئله‌ای که در میان دانشجویان به دلیل مواجهه هم‌زمان با ارزش‌های سنتی، دینی، ملی، مدرن و جهانی اهمیت ویژه دارد.

یافته‌ها همچنین نشان دادند که مراتب هویت از سطح فردی به سطح جمعی گسترش می‌یابد. هویت فردی به احساس تداوم شخصی در زمان و مکان اشاره دارد. هویت اجتماعی به تعریف خود در نسبت با گروه‌های مرجع مانند خانواده، همسالان، قومیت، شغل و طبقه اجتماعی مربوط است. هویت فرهنگی شامل نظامی از باورها، ارزش‌ها، نمادها، رسوم و معانی مشترک است که احساس «ما بودن» ایجاد می‌کند. هویت ملی نیز گسترده‌ترین سطح هویت جمعی است و با تعلق به ملت، سرزمین، تاریخ، زبان، نمادها، خاطرات و سنت‌های مشترک پیوند دارد.

جدول ۲. یافته‌های ترکیبی درباره ساختار هویت دینی و ملی

بعد تحلیلی	یافته استخراج‌شده
ویژگی‌های اصلی هویت	هویت چندلایه، پویا، تقویت‌پذیر، تضعیف‌پذیر و در معرض تعارض است.
مراتب هویت	هویت در سطوح فردی، اجتماعی، فرهنگی و ملی ظاهر می‌شود.
مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان	اسلام و تشیع، سرزمین ایران، زبان و خط فارسی، تاریخ و تمدن ایرانی، ولایت‌مداری و مهدویت.
ماهیت هویت دینی	هویت دینی نوعی هویت جمعی مبتنی بر تعلق و تعهد به دین و جامعه دینی است.
ابعاد هویت دینی	هویت دینی شامل ابعاد شناختی، عاطفی، رفتاری و پیامدی است.
نقش محافظتی دینداری	دینداری می‌تواند از طریق معنا، هدف، تعلق و آرامش روانی، نقش محافظتی برای دانشجویان داشته باشد.
رابطه هویت دینی و ملی در ایران	این رابطه تقابلی یا مستقل نیست، بلکه تکاملی، دوسویه و هم‌افزا است.
ارکان هویت ایرانی-اسلامی	هویت دینی، هویت ایرانی-ملی، و آزادی یا مشارکت مردمی در تعامل با یکدیگر هویت ایرانی-اسلامی را شکل می‌دهند.
گزاره نهایی	اسلام برای ایرانیان فقط یک نشانگر دینی نیست، بلکه منبعی بنیادین برای هویت ملی نیز محسوب می‌شود.

تحلیل هویت ملی ایرانیان نشان داد که اسلام و تشیع درون‌مایه معنوی هویت ملی را تشکیل می‌دهند. سرزمین ایران نیز صرفاً یک جغرافیای سیاسی نیست، بلکه مفهومی فرهنگی و تمدنی دارد. زبان و خط فارسی حامل میراث دینی، فرهنگی و ملی است. تاریخ و تمدن ایران، دانشجویان را به دستاوردهای علمی، فرهنگی و فکری پیش و پس از اسلام پیوند می‌دهد. ولایت‌مداری و مهدویت نیز بعدی آینده‌نگر به هویت ملی ایرانیان می‌بخشند. بنابراین، هویت ملی در ایران نه به سرزمین و قومیت محدود می‌شود و نه از دین جداست، بلکه سازه‌ای دینی، فرهنگی، تاریخی، زبانی و تمدنی است.

یافته‌ها نشان دادند که هویت دینی نیز ساختاری چندبعدی دارد. بعد اعتقادی شامل باورها و جهان‌بینی دینی است. بعد مناسکی شامل اعمال و شعائر فردی و جمعی است. بعد تجربی به احساس ارتباط با امر قدسی مربوط می‌شود. بعد دانشی شامل آگاهی از اصول، تاریخ و آموزه‌های دینی است. بعد پیامدی نیز تأثیر دین بر سبک زندگی، روابط اجتماعی، اخلاق و تصمیم‌گیری‌های فردی را دربرمی‌گیرد. در مطالعات ایرانی، این ابعاد را می‌توان در قالب ابعاد شناختی، عاطفی، رفتاری و پیامدی نیز دسته‌بندی کرد.

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش، تحلیل‌ها نشان دادند که رابطه هویت دینی و ملی در ایران رابطه‌ای متقابل و تقویت‌کننده است. در برخی جوامع سکولار، هویت دینی و ملی ممکن است دو حوزه مستقل یا حتی متقابل باشند؛ اما در ایران، به دلیل ماهیت دینی انقلاب اسلامی، ساختار قانون اساسی و پیوند تاریخی اسلام با تمدن ایرانی، این دو هویت درهم‌تنیده‌اند. دین به فرهنگ، ارزش‌ها، سیاست، اخلاق و زندگی اجتماعی جهت می‌دهد و هویت ملی نیز بستر تاریخی، زبانی، سرزمینی و تمدنی تحقق هویت دینی را فراهم می‌سازد. از این رو، اسلام در جامعه ایرانی هم منبع هویت دینی و هم منبع هویت ملی است.

در پاسخ به سؤال سوم پژوهش، یازده مؤلفه هویت‌ساز استخراج شد که در کنار یکدیگر، چارچوبی مفهومی برای تقویت هویت

دینی و ملی دانشجویان فراهم می‌کنند.

جدول ۳. مؤلفه‌های هویت‌ساز استخراج شده

مؤلفه	کارکرد اصلی در تقویت هویت
علوم انسانی هویت‌مدار	بازسازی جهان‌بینی، انسان‌شناسی، نظام ارزشی و فهم انتقادی بر پایه دانش بومی و فرهنگی.
تحلیل وضعیت موجود و مطلوب	کمک به دانشجو برای شناخت وضعیت فعلی فردی و اجتماعی و حرکت به سوی افق هویتی مطلوب.
روایت رضایت‌بخش از دستاوردهای علمی، فرهنگی و تمدنی	تقویت اعتماد به نفس ملی، آگاهی تاریخی و افتخار به تمدن ایرانی-اسلامی.
پایبندی به مبانی نظری در حوزه عمل	کاهش شکاف میان ارزش‌های اعلام‌شده و رفتار واقعی و جلوگیری از بی‌اعتمادی و گسست هویتی.
تربیت دینی فعال	جایگزینی تربیت تقلیدی، اجباری و عادی با تربیت عقلانی، تبیینی، انتخاب‌محور و مسئله‌محور.
پرورش اعتماد به نفس و استقلال‌طلبی	کاهش وابستگی هویتی به منابع بیرونی و تقویت خودباوری و داوری مستقل.
الگوسازی و تبیین خطوط قرمز و سبز هویتی	ارائه الگوهای عینی و جذاب از هویت مطلوب و روشن‌سازی مرزهای حداقلی و افق‌های آرمانی.
تقویت جنبه‌های شناختی و عاطفی هویت	ترکیب آگاهی تاریخی، جغرافیایی، نمادین و دینی با احساس تعلق، افتخار و تعهد.
آموزش تفکر منطقی و فلسفی	ایمن‌سازی دانشجو در برابر مغالطه، شبهه، اطلاعات نادرست و پذیرش غیرانتقادی مفروضات وارداتی.
اتصال به شبکه‌های هویت‌مدار حقیقی و مجازی	ایجاد فضاهای تعلق، گفت‌وگو، تفسیر، حافظه جمعی و حمایت اجتماعی.
ارتباط با منابع معنا بخش	پیوند دانشجو با دین، فرهنگ، تاریخ، ادبیات، هنر و حافظه جمعی برای پاسخ به پرسش‌های کیستی و تعلق.

در میان مؤلفه‌های استخراج‌شده، علوم انسانی هویت‌مدار بنیادی‌ترین مؤلفه شناخته شد؛ زیرا مستقیماً بر جهان‌بینی، انسان‌شناسی، معرفت‌شناسی و نظام ارزشی دانشجویان اثر می‌گذارد. یافته‌ها نشان دادند که اگر علوم انسانی از بنیادهای فرهنگی و دینی جامعه جدا شود، می‌تواند به بیگانگی هویتی، غلبه نگرش‌های مادی‌گرایانه و فاصله گرفتن از هویت دینی منجر شود. در مقابل، بازطراحی علوم انسانی بر پایه مبانی ایرانی-اسلامی می‌تواند روایتی منسجم از تاریخ، فرهنگ، تمدن، اخلاق و مسئولیت اجتماعی در اختیار دانشجویان قرار دهد و آنان را برای تحلیل نقادانه مسائل اجتماعی بر پایه سنت فکری و فرهنگی خود توانمند سازد.

مؤلفه تحلیل وضعیت موجود و مطلوب نشان داد که هویت پایدار نیازمند توانایی فهم عمیق و انتقادی مسائل است. دانشجویان نباید کلیشه‌ها، ظواهر یا مفاهیم وارداتی را منفعلانه بپذیرند، بلکه باید بتوانند نقاط قوت و ضعف خود و جامعه را شناسایی کنند، تصویری واقع‌بینانه از وضعیت هویتی موجود به دست آورند و افق مطلوب هویتی خود را تعریف کنند. نبود این توانایی، فرد را به دریافت‌کننده منفعل الگوهای بیگانه تبدیل می‌کند.

مؤلفه روایت رضایت‌بخش از دستاوردهای علمی، فرهنگی و تمدنی نشان داد که آگاهی از میراث علمی و تمدنی دانشمندان مسلمان و ایرانی می‌تواند اعتماد به نفس ملی را تقویت کند. نمونه‌هایی مانند طرح اعداد منفی توسط ابوالوفاء بوزجانی با استفاده از مفهوم دین، استخراج زوج اعداد متحاب ۲۸۴ و ۲۲۰ توسط ثابت بن قره، تلاش دانشمندان اسلامی برای حل عددی معادلات درجه دوم و سوم، تبدیل نام خوارزمی به اصطلاح «الگوریتم»، ابداع کسرهای اعشاری توسط احمد بن ابراهیم اقلیدسی، و ساخت اسطرلاب‌های دقیق توسط مسلمانان، تنها بخشی از ظرفیت‌های تمدنی هویت‌ساز هستند. این نمونه‌ها نباید صرفاً به صورت اطلاعات تاریخی پراکنده ارائه شوند، بلکه باید در قالب روایتی پویا، جذاب و رضایت‌بخش از تمدن ایرانی-اسلامی در آموزش عالی بازخوانی شوند. از نظر تحلیلی، نسبت فرد با دستاوردهای تمدنی چهار حالت دارد: دستاورد وجود دارد و فرد از آن آگاه است؛ دستاورد وجود دارد اما فرد از آن آگاه

نیست؛ دستاورد وجود ندارد اما فرد تصور می‌کند وجود دارد؛ و دستاورد وجود ندارد و فرد نیز به نبود آن آگاه است. حالت دوم در جامعه اهمیت بیشتری دارد، زیرا ناآگاهی از دستاوردهای واقعی می‌تواند به ضعف هویتی منجر شود و از طریق آموزش قابل اصلاح است. مؤلفه پایبندی به مبانی نظری در حوزه عمل نشان داد که یکی از مهم‌ترین عوامل بحران هویت، شکاف میان نظر و عمل است. هنگامی که خانواده، مدرسه، رسانه، مدیران، معلمان یا نهادهای دینی ارزش‌هایی را اعلام می‌کنند اما در رفتار واقعی با آن ارزش‌ها ناسازگارند، دانشجو دچار بی‌اعتمادی، سردرگمی و گسست هویتی می‌شود. بنابراین، تقویت هویت مستلزم هماهنگی میان گفتار و کردار است.

مؤلفه تربیت دینی فعال نشان داد که تربیت دینی مؤثر در عصر حاضر باید از تلقین، عادت، اجبار و صرفاً منع‌محوری فراتر رود. دانشجو به تبیین عقلانی، معیاردهی، قدرت انتخاب آگاهانه و مهارت حل تعارض نیاز دارد. در عصر ارتباطات جهانی، رسانه‌های دیجیتال و تکثر فرهنگی، تربیت دینی سنتی که فقط بر حریم‌های مجاز و ممنوع تکیه دارد، کافی نیست. تربیت دینی فعال، توانایی فهم، انتخاب و دفاع آگاهانه از هویت دینی را در دانشجو تقویت می‌کند.

مؤلفه پرورش اعتمادبه‌نفس و استقلال‌طلبی نشان داد که هویت یکپارچه زمانی شکل می‌گیرد که دانشجو به توانایی‌ها، باورها و قدرت داوری مستقل خود اعتماد داشته باشد. فردی که اعتمادبه‌نفس پایینی دارد، برای تأیید هویت خود به منابع بیرونی مانند رسانه‌های خارجی، سلبریتی‌ها و الگوهای غالب جهانی وابسته می‌شود. بنابراین، خودکارآمدی، مهارت‌های زندگی، تفکر مستقل و خودباوری از پیش‌شرط‌های هویت موفق هستند.

مؤلفه الگوسازی و تبیین خطوط قرمز و سبز هویتی نشان داد که دانشجویان به الگوهای عینی، جذاب و قابل اتکا از هویت مطلوب نیاز دارند. این الگوها می‌توانند شامل شخصیت‌های دینی، دانشمندان، شهدا، رهبران فرهنگی و اجتماعی، چهره‌های علمی و الگوهای اخلاقی باشند. در عین حال، نظام آموزشی باید خطوط قرمز را به‌عنوان مرزهای حداقلی و خطوط سبز را به‌عنوان افق‌های آرمانی روشن کند. صرفاً تأکید بر ممنوعیت‌ها کافی نیست؛ دانشجو باید تصویر روشن و الهام‌بخشی از مسیر رشد و تعالی داشته باشد. مؤلفه تقویت جنبه‌های شناختی و عاطفی هویت نشان داد که هویت فقط با افزایش اطلاعات شکل نمی‌گیرد. دانشجو باید از تاریخ، جغرافیا، نمادهای ملی، میراث تمدنی، آموزه‌های دینی و فرهنگ خود آگاه باشد؛ اما در کنار آن باید احساس تعلق، افتخار، تعهد و دلبستگی نیز در او تقویت شود. جنبه شناختی هویت شامل آگاهی از عضویت در یک گروه ملی، قلمرو، نمادها، بازنمایی‌ها و ویژگی‌های جمعی است. جنبه عاطفی نیز شامل ارزش قائل شدن برای عضویت، تعلق به سرزمین و فرهنگ، التزام هویتی و احساساتی مانند غرور ملی است.

مؤلفه آموزش تفکر منطقی و فلسفی به‌عنوان زیربنای فکری همه مؤلفه‌ها شناخته شد. تفکر منطقی دانشجو را در برابر مغالطه‌هایی مانند تعمیم شتابزده محافظت می‌کند و تفکر فلسفی او را برای پاسخ به پرسش‌های بنیادین هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و ارزش‌شناختی آماده می‌سازد. یافته‌ها بر اهمیت مهارت‌های توصیف، تبیین و تحلیل تأکید داشتند. توصیف یعنی بیان دقیق چستی و

چگونگی یک پدیده بدون قضاوت شتابزده. تبیین یعنی پاسخ به چرایی‌ها بر پایه علت‌های قابل دفاع و استدلال منطقی. تحلیل نیز یعنی شکستن یک مفهوم پیچیده به اجزای سازنده و بررسی روابط میان آن‌ها. در عصر اخبار جعلی و اطلاعات نادرست، این مهارت‌ها برای تشخیص درست از نادرست ضروری‌اند. آموزش فلسفی می‌تواند هویت را از میراثی ایستا به فرآیندی پویا و آگاهانه تبدیل کند و دانشجو را از پذیرش تحمیلی هویت به سوی ایمان عقلانی، تعلق ملی آگاهانه و تعهد نقادانه سوق دهد. نتیجه چنین آموزشی، پرورش کنشگر اجتماعی است، نه مصرف‌کننده منفعل فرهنگ.

مؤلفه اتصال به شبکه‌های هویت‌مدار حقیقی و مجازی نشان داد که هویت در بستر مشارکت معنادار در اجتماعات تقویت می‌شود. این شبکه‌ها می‌توانند شامل مسجد، دانشگاه، مدرسه، هیئت‌های مذهبی، اردوها، گروه‌های گفت‌وگوی فرهنگی و اجتماعی، و اجتماعات مجازی مرتبط با ادبیات، تاریخ، دین و فرهنگ ملی باشند. این شبکه‌ها حس تعلق تاریخی و مکانی را بازسازی می‌کنند، امنیت روانی و هستی‌شناختی ایجاد می‌نمایند، حمایت اجتماعی و عزت نفس جمعی را افزایش می‌دهند و فضایی برای گفت‌وگوی انتقادی درباره مفاهیم دینی و ملی فراهم می‌سازند. همچنین این شبکه‌ها شکاف میان آموزش رسمی دانشگاهی و تجربه زیسته دانشجو را کاهش می‌دهند.

در نهایت، مؤلفه ارتباط با منابع معنابخش به‌عنوان شرطی اساسی برای ثبات هویتی شناخته شد. دین و فرهنگ چارچوب‌هایی هستند که از طریق آن‌ها دانشجو به پرسش‌های بنیادین درباره کیستی، تعلق و ارزش‌های راهنمای زندگی پاسخ می‌دهد. دین نظامی منسجم از باورها، مناسک، معنا و تعهد اخلاقی فراهم می‌کند و فرهنگ نیز از طریق نمادها، روایت‌ها، ادبیات، هنر، تاریخ و حافظه جمعی، هویت ملی را تقویت می‌نماید. ترکیب این منابع می‌تواند از سردرگمی دانشجویان در عصر جهانی‌شدگی جلوگیری کند و زمینه پرورش نسلی برخوردار از هویت دینی و ملی مستحکم را فراهم سازد.

شکل ۱. مؤلفه های هویت ساز

بحث و نتیجه گیری

یافته های این پژوهش نشان داد که هویت دینی و ملی در بستر جامعه ایران نه به صورت مجزا یا متقابل، بلکه به عنوان دو بعد درهم تنیده و مکمل یکدیگر عمل می کنند و از طریق سازوکارهای شناختی، عاطفی، فرهنگی و اجتماعی، یکدیگر را تقویت می نمایند. همچنین، تحلیل داده ها منجر به استخراج یازده مؤلفه هویت ساز شد که در میان آن ها، علوم انسانی هویت مدار، آموزش تفکر منطقی و فلسفی، تربیت دینی فعال، و تقویت ابعاد شناختی و عاطفی هویت، نقش بنیادی تری در شکل دهی به هویت دانشجویان ایفا

می‌کنند. این نتایج با رویکردهای نوین نظری هویت که بر چندلایگی، پویایی و تعاملی بودن هویت تأکید دارند، همسو است و نشان می‌دهد که هویت در عصر جدید یک فرایند بازتابی و در حال بازسازی مداوم است (2-4).

در تبیین این یافته که هویت دینی و ملی در ایران رابطه‌ای هم‌افزا دارند، می‌توان به مطالعاتی اشاره کرد که نشان داده‌اند هویت ملی در جوامع غیرسکولار، به‌ویژه جوامعی با پیشینه تمدنی و دینی قوی، اغلب در پیوند با عناصر دینی بازتولید می‌شود. پژوهش‌ها در ایران نیز بیانگر آن است که دینداری و هویت ملی دارای همبستگی مثبت هستند و تقویت یکی می‌تواند به تقویت دیگری منجر شود (19-21). این نتیجه همچنین با دیدگاه‌های نظری درباره هویت فرهنگی که آن را برساخته‌ای روایی و مبتنی بر پیوند میان تاریخ، فرهنگ و معنا می‌دانند، همخوانی دارد (16). از این منظر، دین در ایران صرفاً یک مؤلفه فردی یا خصوصی نیست، بلکه بخشی از حافظه تاریخی و هویت جمعی محسوب می‌شود و در تعامل با عناصر ملی، ساختار هویتی خاصی را شکل می‌دهد.

نتایج پژوهش در خصوص نقش علوم انسانی هویت‌مدار به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه هویت‌ساز، با مطالعاتی که بر نقش نظام‌های دانشی در شکل‌دهی به جهان‌بینی و ارزش‌های افراد تأکید دارند، قابل تبیین است. علوم انسانی به‌دلیل ارتباط مستقیم با مفاهیم انسان، جامعه، فرهنگ و ارزش‌ها، نقشی تعیین‌کننده در بازتولید هویت دارد. اگر این علوم از زمینه فرهنگی و دینی جامعه جدا شوند، می‌توانند موجب شکل‌گیری نوعی بیگانگی هویتی شوند، در حالی که بومی‌سازی و بازاندیشی آن‌ها در چارچوب فرهنگی جامعه، می‌تواند به تقویت هویت ملی و دینی کمک کند (44). این یافته با پژوهش‌هایی که نشان داده‌اند نظام آموزشی می‌تواند به‌عنوان ابزار اصلی جامعه‌پذیری ثانویه عمل کرده و در بازتعریف هویت نقش ایفا کند، همسو است (42, 43).

در زمینه تربیت دینی فعال، یافته‌ها نشان داد که روش‌های سنتی مبتنی بر تلقین و اجبار، در شرایط پیچیده فرهنگی و رسانه‌ای امروز کارآمدی خود را از دست داده‌اند و جای خود را به رویکردهای عقلانی، انتخاب‌محور و گفت‌وگو‌محور داده‌اند. این نتیجه با مطالعاتی که بر نقش دینداری در سلامت روان، معناجویی و هویت‌یابی جوانان تأکید دارند، همسو است (35-37). همچنین، پژوهش‌های انجام‌شده در جوامع اسلامی نشان می‌دهد که جوانان در تلاش‌اند میان تعهد دینی و مقتضیات دنیای مدرن تعادل برقرار کنند و این امر نیازمند بازتعریف شیوه‌های تربیت دینی است (39, 40). بنابراین، تربیت دینی فعال می‌تواند با تقویت قدرت تحلیل، انتخاب آگاهانه و حل تعارض، نقش مهمی در تثبیت هویت دینی ایفا کند.

یافته‌های مرتبط با اهمیت تفکر منطقی و فلسفی نیز نشان داد که این نوع تفکر به‌عنوان زیربنای شناختی هویت عمل می‌کند و دانشجویان را در برابر شبهات، مغالطات و جریان‌های فکری انحرافی مقاوم می‌سازد. این نتیجه با مطالعاتی که ارتباط میان تفکر انتقادی و هویت موفق را تأیید کرده‌اند، همخوانی دارد (45). همچنین، نظریه‌های جدید هویت تأکید می‌کنند که هویت پایدار زمانی شکل می‌گیرد که فرد بتواند باورهای خود را به‌صورت عقلانی و انتقادی بازاندیشی کند (1, 6). بنابراین، آموزش تفکر فلسفی می‌تواند هویت را از سطح تقلید به سطح تعهد آگاهانه ارتقا دهد.

در خصوص مؤلفه روایت رضایت‌بخش از دستاوردهای علمی و تمدنی، یافته‌ها نشان داد که آگاهی از میراث علمی و فرهنگی می‌تواند عزت نفس ملی را تقویت کرده و از احساس خودکم‌بینی جلوگیری کند. این نتیجه با پژوهش‌هایی که نقش روایت‌های تاریخی و فرهنگی را در شکل‌دهی به هویت جمعی برجسته می‌کنند، همسو است (16). همچنین، در شرایط جهانی شدن، بازخوانی انتقادی دستاوردهای تمدنی می‌تواند به‌عنوان سپری در برابر فرسایش هویتی عمل کند (23, 24).

یافته‌های مربوط به نقش شبکه‌های هویت‌مدار حقیقی و مجازی نیز نشان داد که تعلق به اجتماعات معنادار، یکی از مهم‌ترین عوامل تقویت هویت است. این نتیجه با نظریه‌های هویت اجتماعی که بر اهمیت عضویت گروهی در افزایش عزت نفس و سلامت روان تأکید دارند، همخوانی دارد (12). همچنین، در عصر دیجیتال، شبکه‌های اجتماعی می‌توانند هم به تقویت و هم به تضعیف هویت ملی منجر شوند، بسته به اینکه چه نوع محتوا و تعاملاتی در آن‌ها شکل گیرد (22, 25). بنابراین، مدیریت آگاهانه این فضاها در نظام آموزشی اهمیت ویژه‌ای دارد.

در نهایت، یافته‌ها نشان داد که تقویت همزمان ابعاد شناختی و عاطفی هویت، برای دستیابی به هویتی پایدار ضروری است. این نتیجه با مطالعاتی که بر نقش احساس تعلق، معنا و پیوند اجتماعی در بهزیستی روانی تأکید دارند، همسو است (13, 14). همچنین، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که هویت دینی و ملی می‌تواند به‌عنوان منابعی برای مقابله با بحران‌های روانی و اجتماعی عمل کنند (38, 46).

به‌طور کلی، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که هویت دینی و ملی در ایران دارای ساختاری چندبعدی، پویا و درهم‌تنیده است و تقویت آن نیازمند رویکردی جامع و یکپارچه در نظام آموزش عالی است. این رویکرد باید هم‌زمان به بازاندیشی نظری، اصلاح برنامه‌های درسی، تقویت مهارت‌های شناختی، ایجاد تجربه‌های عاطفی معنادار و فراهم‌سازی بسترهای اجتماعی و فرهنگی برای تعامل و مشارکت دانشجویان توجه داشته باشد.

این پژوهش با وجود ارائه چارچوبی جامع برای تبیین هویت دینی و ملی، با محدودیت‌هایی مواجه بوده است. نخست، استفاده از روش تحلیلی-اسنادی باعث شد که یافته‌ها مبتنی بر داده‌های ثانویه باشند و امکان سنجش تجربی مستقیم متغیرها فراهم نشود. دوم، تمرکز پژوهش بر بستر جامعه ایران، تعمیم‌پذیری نتایج به سایر جوامع را محدود می‌سازد. سوم، پیچیدگی مفهوم هویت و تأثیرپذیری آن از عوامل متعدد فردی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، موجب می‌شود که هیچ مدلی نتواند تمامی ابعاد آن را به‌طور کامل پوشش دهد. چهارم، محدودیت در دسترسی به برخی منابع جدید و داده‌های میدانی نیز از دیگر محدودیت‌های این پژوهش محسوب می‌شود.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده با استفاده از روش‌های ترکیبی کمی و کیفی، به آزمون تجربی مدل پیشنهادی بپردازند و میزان تأثیر هر یک از مؤلفه‌های هویت‌ساز را به‌صورت دقیق بررسی کنند. همچنین، انجام مطالعات طولی برای بررسی تغییرات هویت در طول زمان می‌تواند به درک عمیق‌تر این پدیده کمک کند. بررسی تطبیقی هویت دینی و ملی در میان دانشجویان کشورهای مختلف

نیز می‌تواند ابعاد جهانی این موضوع را روشن‌تر سازد. علاوه بر این، پیشنهاد می‌شود نقش فناوری‌های نوین، هوش مصنوعی و رسانه‌های اجتماعی در شکل‌دهی هویت دانشجویان به‌طور ویژه مورد مطالعه قرار گیرد.

در سطح کاربردی، پیشنهاد می‌شود نظام آموزش عالی با بازنگری در برنامه‌های درسی، به تقویت علوم انسانی هویت‌مدار پردازد و زمینه آموزش تفکر منطقی و فلسفی را در میان دانشجویان فراهم کند. همچنین، طراحی برنامه‌های تربیت دینی فعال و مبتنی بر گفت‌وگو، می‌تواند به تقویت هویت دینی کمک نماید. ایجاد فرصت‌های مشارکت فرهنگی، هنری و اجتماعی در دانشگاه‌ها نیز می‌تواند احساس تعلق و هویت ملی دانشجویان را افزایش دهد. در نهایت، بهره‌گیری هدفمند از رسانه‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی برای ترویج ارزش‌های فرهنگی و دینی، می‌تواند نقش مهمی در تقویت هویت نسل جوان ایفا کند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاق

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

1. Vignoles VL, Jaser Z, Taylor MJ, Ntontis E. Identity Motives. The Cambridge Handbook of Identity: Cambridge University Press; 2021. p. 69-92.
2. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age: Polity Press; 2022.
3. Burke PJ, Stets JE. Identity Theory. 2nd ed: Oxford University Press; 2023.
4. Maehler DB, Hernandez-Torrano D. Identity Development Research: A Systematic Review of Reviews. Self and Identity. 2025;24(8):907-42.
5. Ghorbani M, Mousavi SF. Analysis of Erikson's Theory in Iranian Youth Studies. Developmental Psychology: Iranian Psychologists. 2022;18(3):45-67.
6. Crocetti E, Albarello F, Meeus W, Rubini M. Identity Formation in Adolescence and Young Adulthood. European Review of Social Psychology. 2023;34(1):1-37. doi: 10.1080/10463283.2022.2107926.

7. Mitchell LL, Lodi-Smith J, Baranski EN. A Conceptual Review of Identity Integration across Adulthood. *Identity*. 2021;21(3):200-18. doi: 10.1080/15283488.2021.1917530.
8. McAdams DP, McLean KC. Narrative Identity. *Current Directions in Psychological Science*. 2024;33(1):3-9. doi: 10.1177/09637214231208142.
9. Adams M, van Houte M. The Reflexive Self in Late Modernity. *The Routledge International Handbook of Interactionism*: Routledge; 2021. p. 157-69.
10. Goffman E. *The Presentation of Self in Everyday Life*: Anchor Books; 2021.
11. Stryker S, Burke PJ. The Past, Present, and Future of an Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*. 2022;85(2):105-24. doi: 10.1177/01902725221084728.
12. Fong P, Cruwys T, Haslam C, Haslam SA. Neighbourhood Identification and Mental Health: How Social Identity Processes Buffer the Effects of Neighbourhood Disadvantage. *Social Science & Medicine*. 2022;292:114574. doi: 10.1016/j.socscimed.2021.114574.
13. Cutler J. Social Identity and Belongingness: College Students' Happiness, Life Satisfaction, and Personal Growth. 2025.
14. Carneiro J. Identity as a College Student Predicts Life Satisfaction and Personal Growth. 2025.
15. Gfellner BM, Cordoba AI, Cordero Hermida MF. Cultural and Sex Differences in Emerging Adults: Identity Uncertainty, Psychological Symptoms and Adjustment at University. *Lifespan Development and Mental Health*. 2025;1(2):1-18. doi: 10.70322/LDMH.2025.10004.
16. Salehi Amiri SR, Mohammadi M. *Theoretical Foundations and the Process of Cultural Identity Formation in Iran*: Institute for Culture, Art, and Communication; 2022.
17. Salimi H. A Constructivist Approach to National Identity in Iran. *Quarterly Journal of National Studies*. 2021;22(86):3-19.
18. Farrokhi M, Ghalibaf FZ. Policy-Making of National Identity Components of Youth in the Upstream Documents of the Islamic Republic of Iran. *Quarterly Journal of National Studies*. 2024;25(99):111-34.
19. Ghasemzadeh D. Examining the Relationship between National and Religious Identity of Students. *Quarterly Journal of National Studies*. 2020.
20. Moayedfar S, Shahvaran A. Examining the Relationship between National and Religious Identity among the Zoroastrian Community of Iran. *National Studies*. 2021.
21. Babaei Fard A, Piri H, Soleimannejad M, Monti M. A Meta-Analysis of Studies on Religiosity and National Identity in Iran. *Cultural Sociology Research*. 2019;10(1):1-21.
22. Papacharissi Z. *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*. 2nd ed: Oxford University Press; 2023.
23. Taybi M. Youth and Cultural Identity in the Era of Globalization. *Afak for Sciences Journal*. 2023;8(3):407-16.
24. Asih IW, Tantri SN, Prima SR. Global and Local Cultural Contestation in the Digital Age: Indonesian Gen Z's Responses to Foreign Cultures and National Identity. *Proceedings of the 6th Open Society Conference (OSC 2024)*: Atlantis Press; 2024. p. 123-35.
25. Taheri-Zangeneh M, Rezaeian A. The Divergent Effects of Domestic and Foreign Social Media on the National Identity of Iranian Youth. *Communication Studies*. 2025;32(1):67-92.
26. Shaham-Maymon G, Brenner N, Yaacov P, Miodownik D. Urban Identity versus National Identity in the Global City: Evidence from Six European Cities. *European Journal of Political Research*. 2025;64(2):580-98. doi: 10.1111/1475-6765.12700.
27. Ross A. Young Europeans' Geopolitical Identities: A Poststructural Analysis. *Societies*. 2024;14(10):195. doi: 10.3390/soc14100195.
28. Xu J. The Relationship between Global Competence and National Identity of the ISEC Program Students in China: University of Montana; 2024.
29. Statistical Center of I. *Results of the 2021 General Census of Population and Housing*. Tehran: Statistical Center of Iran, 2023.
30. Moshkini A. The Youth Demographic Storm and the Future of Social Cohesion in Iran. *Population and Policy Review*. 2023;7(1):55-78.
31. Amin S. Anomie and the Identity Crisis of Youth in the Age of Globalization. *Quarterly Journal of Social Issues*. 2024;19(1):112-30.
32. Moshkini A. Futures Studies of Youth Identity Crisis on the Horizon of Iran 2031. *Iranian Futures Studies*. 2023;5(2):78-105.
33. Khalili A. National Identity, Social Capital, and the Challenge of Cultural Penetration. *Strategic Studies of Culture*. 2021;4(2):89-114.
34. Heshmati M, Babaei Fard A, Niazi M. Futures Studies of Religious Identity in Iran Using the Causal Layered Analysis Approach. *Strategic Scientific Quarterly*. 2025.
35. Johannes FC. Religiosity as a Buffer against Depression and Stress among College Students in Minahasa, Indonesia. *Christian Journal for Global Health*. 2025. doi: 10.15566/cjgh.v12i2.915.

36. Bosma EJ. The Impact of Religiosity on Students' Experience at the University of South Dakota: University of South Dakota; 2024.
37. Krok D. Religiousness Measured by the Four Basic Dimensions of Religiousness Scale (4BDRS) among Polish Believers: Measurement Quality, Personality and Wellbeing Correlates. *Journal of Religion and Health*. 2025;64:4585-615. doi: 10.1007/s10943-025-02450.
38. Villani D, Eissa S, Zambelli M, Di Natale AF. Religiously Grounded Character and Its Association with Subjective Wellbeing in Emerging Adults: A Latent Profile Analysis. *Religions*. 2025;16(2):106. doi: 10.3390/rel16020106.
39. Siddiqi B. Islam and Social Changes among University-Going Urban Youth in Bangladesh. *Contemporary Islam*. 2024;18(2):317-36. doi: 10.1007/s11562-024-00559-8.
40. Aslan E, Yildiz E. Muslim Religiosity in the Digital Transformation: How Young People Deal with Images of Islam in the Media: Springer; 2024.
41. Njjine A, Anthoney S. The Influence of Religious Beliefs on Identity Formation and Sense of Purpose among University Students in Thailand. *International Journal of Adolescence and Youth*. 2024;29(1):112-28.
42. Ebrahimi G. The Dual Challenge of Higher Education in Iran: Specialization versus Cultural Heritage. *Iranian Journal of Higher Education Policy*. 2023;9(4):78-99.
43. Lotf-Abadi H. University as an Arena of Secondary Socialization: A Developmental Psychology Perspective. *Educational Psychology Quarterly*. 2022;18(3):45-67.
44. Paya A. Islamization and Politicization of Social Sciences in Iranian Schools (2013-2013). *Philosophy of Social Sciences*. 2024;54(3):215-40. doi: 10.1177/00483931241234567.
45. Rezaeian H. The Relationship between Critical Thinking and Religious Identity in Students. 2020.
46. Asmari Bordeh Zard Y, Hallaji Sani A. The Relationship of Religious and National Identity with Depression and Quality of Life in Lower Secondary Public School Students of Bukan. *Quarterly Journal of Educational Psychology*. 2020.
47. Zarei M, Ahmadi S, Rezaei A. The Relationship of Religiosity and Self-Knowledge with Identity Formation. *Psychology and Religion*. 2023;16(3):55-72.
48. *The Handbook of Identity Theory and Research*. 2nd ed: Springer; 2022.
49. Crenshaw KW. *On Intersectionality: Essential Writings*: The New Press; 2022.
50. Decety J, Sommerville JA. The Developmental Neuroscience of Moral Cognition. *Annual Review of Developmental Psychology*. 2022;4:137-59. doi: 10.1146/annurev-devpsych-120920-023340.
51. Ferguson N, McKeown S. Political, Cultural, or Religious: How Do People Construe Religious Identity in Postconflict Societies? *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2025;51(3):1-15. doi: 10.1177/01461672251313831.
52. Karimi Y, Rahimi M. Bibliometric Analysis of Identity Studies in Iranian Scientific Journals (2011-2021). *Scientometrics Review*. 2023;10(2):1-26.
53. *Advancing Identity Theory, Measurement, and Research*: Springer; 2024.